

ЈОВАН СКЕРЛИЋ,
БРАНИСЛАВ ПЕТРОНИЈЕВИЋ
И ПЕТАР С. ПАВЛОВИЋ
О ГИМНАЗИЈАМА
У КРУШЕВЦУ И КРАЉЕВУ

*Инспекторски извештаји
с почетка XX века*

У фонду Министарства просвете Архива Србије у Београду налази се обиље докумената драгоцених за истраживање прошлости школства и образовања у Кнежевини/Краљевини Србији. Посебно су интересантни инспекторски извештаји о појединим школама јер доносе низ података и скоро комплетну слику школа које су инспектори, по налозима Министарства просвете, посећивали, присуствовали часовима већине предмета, контролисали учење и здравствено стање ученика, рад наставника и другог школског особља и, оцењујући их, често сугерисали Министарству потребне мере. Ови извештаји су још интересантнији ако су њихови аутори у то време, а и касније, били познати научници или књижевници.

Три извештаја која су пред нама дела су Јована Скерлића, Бранислава Петронијевића и Петра Павловића. Ти инспекторски извештаји само су фрагменти педагошког рада у њиховим веома богатим биографијама. Међутим, за локалну историју Крушевца и Краљева и историју школства Србије пред балканске ратове то су веома важни документи из пера тројице од веома значајних научника и интелектуалаца прве половине XX века.

1.

Први инспектор који је дошао у Приватну гимназију у Краљеву крајем њене прве школске године био је Јован Скерлић.¹ Скерлић је, претход-

¹ Јован Скерлић (Београд, 8. августа 1877 — 3. маја 1914) био је књижевни историчар и критичар. Основну, средњу и Велику школу завршио је у Београду. На Великој Школи је, уз значајну помоћ Богдана Поповића, студирао књижевност и француски језик. Студије је наставио у Лозани и Паризу (1899—1901) и Минхену и Паризу (1903/1904). Од 1899. радио је као суплент у гимназији у Београду, доцент на Великој Школи за фран-

но, посетио Државну гимназију и Приватну женску гимназију у Крушевцу. О тим својим инспекцијским посетама поднео је извештај министру просвете и црквених дела Краљевине Србије Љубомиру Стојановићу. Овај опширни извештај има доста критичких примедби које се, делом, односе на крушевачку државну гимназију и, највише, на крушевачку приватну женску гимназију. Нема имена професора који су држали наставу нити коментара о појединим предметима.

ИЗВЕШТАЈ ЈОВАНА СКЕРЛИЋА ЗА 1909/1910. ГОДИНУ²

Господину Министру Просвете и Црквених Послова³

Одређен за министарског изасланика за преглед државне гимназије у Крушевцу,⁴ приватне женске гимназије у Крушевцу и приватне гимназије у Краљеву,⁵ ја сам поверени посао свршио, и о томе част ми је Г. Министру поднети овај извештај:

І ШЕСТОРАЗРЕДНА ДРЖАВНА ГИМНАЗИЈА У КРУШЕВЦУ

Преглед ове школе вршио сам 15, 16 и 17 маја. Присуствовао сам на часовима свију разреда, и, са једним изузетком, свију наставника.

Крушевачка гимназија у почетку школске године и у току првога тромесечја⁶ налазила се у неповољним околностима. Њен директор био је и народни посланик,⁷ и то је, као и у другим установама у сличним приликама, било од рђавог утицаја по ток послова школских. Оправке су вршене доцкан, и школа је почела радити тек од новембра

цуски језик и књижевност и теорију књижевности, у Зајечару као суплент, затим поново као доцент Велике Школе и, најзад, као професор српске књижевности на београдском Универзитету. Скерлић је почео да сарађује у књижевним листовима већ у својој шеснаестој години. Проучавајући књижевне правце у Русији и на Западу рано је почео да се израђује и као књижевни критичар. Први је међу српским књижевним критичарима који се бавио „историјским и биографским есејем и обрадом критичких портрета српских писаца”. Најзначајнија дела Јована Скерлића су: *Омладина и њена књижевност*, *Српска књижевност у XVIII веку*, *Светозар Марковић, његов живот, рад и идеје*, *Историјски преглед српске штампе* и *Историја новије српске књижевности*. *Српски књижевни гласник* је уређивао најпре са Павлом Поповићем (1905—1907) а, затим, самостално до смрти. Ангажујући се и у политичком — због чега је и отпуштан с посла — и националном раду, Скерлић је постао „апостол модерног југословенског национализма”.

² Извештај се налази у Архиву Србије, Фонд Министарства просвете, XIII, 86/1910.

³ Текстови извештаја нису исправљани ни граматички ни правописно. Све напомене су приређивачеве.

⁴ Гимназија у Крушевцу је основана 29. јуна 1865. године (*100 година гимназије у Крушевцу*, Крушевац 1965, 26—30)

⁵ Непотпуна четвороразредна гимназија у Краљеву је основана Указом краља Петра I Карађорђевића 26. јула 1909. године. (Група аутора, *Гимназија у Краљеву 1909—1999*, Краљево 2000, у штампи)

⁶ Осим подналова које је подвукао Ј. Скерлић, сва остала подвлачења у тексту учињена су плавом или црвеном оловком и вршио их је, вероватно, надлежни службеник у Министарству. Скреће се пажња на подвлачења у тексту да би се уочила реакција Министарства просвете и пажња којом су извештаји прегледани.

⁷ Овај део реченице је подвучен црвеном оловком а на маргини је стављен знак питања и другим рукописом додато: „Није тачно.”

месеца. Ипак, благодарећи заузимљивости салашњег вршиоца директорске дужности, школа се почела опорављати и уређивати. У овај мах она је прилична, и свакако ће бити још и боља.

Рад у школи кретао се у границама наставнога програма, који, и у овој школи, изгледа претрпан, догматичан и схоластички. Наставници су се служили прописаним уџбеницима.

Ученика има много, и ова шесторазредна гимназија има их више но поједине пуне гимназије. Неки разреди су и сувише велики, тако да је врло тешко радити са њима. Оскудица у наставницима и овде се осећа.

У погледу наставничкога особља има се учинити једна примедба: ова велика школа нема ни учитеља музике ни учитеља гимнастике. Учитель музике није у способности и [чије су] радне снаге и раније биле у питању, болује и не долази у школу још од 1 априла 1909. За све то време, у школи није одржан ниједан час свирања и певања, и оно што се мало и знало потпуно је заборављено. Министарство би требало да постави заменика или именује новог учитеља, јер овако се наноси велика штета раду у школи. — Сличан је случај и са наставником гимнастике. Доскорашњи учитељ послан је у Алексинац, и гимназија у Крушевцу остала је без наставе гимнастике, која је врло потребна овде, где се на деци јасно опажају знаци физичке дегенерације. Ако Министарство не располаже кандидатима које би могло наименовати, могло би узети као хонорарног наставника кога од млађих официра из месног гарнизона, као што се то, за невољу, ради не само готово у свима приватним гимназијама, но и у некојим државним. — Исто тако и са школским лекаром не стоји добро. Школски лекар је у исто време и срески лекар, велики део времена налази се на своме званичном послу у срезу. Он мисли да је сва његова дужност у томе да прегледа ђаке који су се јавили за лекарску помоћ. Школски лекар треба да буде лице које је стално у месту, и које би ученицима држало и предавања и давало превентивна упутства. У опште, дужност школског лекара требала би да се прошири: он би имао да држи бар по један час недељно хигијене у сваком разреду. Са погледом на бедно здравствено стање по нашим средњим школама, то је више но треба: то је једна дужност средишне просветне управе.

Приметио сам да изван број ученика нема књига и материјала за цртање. Министарство би ваљало да организује ту помоћ сиротним ученицима, која се данас врши на дохват и без система.

Као последица наше опште несигурности и специјално површног вршења дужности школског лекара, приметио сам знатну телесну нечистоту код ученика нижих разреда. Мишљења сам да би Министарство требало нарочитим расписом да стави у дужност и школским лекарима и разредним старешинама да мотре на телесну чистоту и одевање ученика.

Исто тако, Министарство би требало да се позабави и питањем језика и акцента у школама у целој Источној и Југ. Источној Србији.⁸ У целом свету строго се пази на одржавање и ширење и књижевног језика и књижевнога акцента по школама, и не може се допустити да се у шестом разреду погрешно говори и наглашава. Наставницима би ваљало

⁸ Подвучено црвеном оловком. Очигледно је да је црвеном оловком подвучено све оно што је Скерлић препоручивао да уради Министарство просвете.

ставити у дужност да поправљају ученике не само у граматичким грешкама но и у грешкама у акцентуацији.

Иначе, школска зграда је одржавана у добром стању, и у погледу чистоте и реда чини добар утисак. Школско двориште ваљало би поравнати и засадити дрвећем.

Услед преправке зграде кабинети нису у реду у каквом би требали да су. Ваљало би их дотерати у ред и попунити их. Кредит који школа за то има апсолутно је недовољан.

Дневници, уписнице, записници разредних већа и професорског савета, као и целокупна администрација, у врло добром је стању.

У опште, крушевачка гимназија се налази у напретку, и сва је вероватноћа, да ће са њоме само на боље ићи. И бројем ђака, и својим наставничким кадром, и својом зградом, она има услова да се попне на пуну гимназију.⁹

II ЖЕНСКА ПРИВАТНА ГИМНАЗИЈА

Преглед женске приватне гимназије извршио сам 18 и 19 маја, и затекао сам је у тако бедном стању, да оваква каква је боље и да не постоји.

Пре свега зграда у којој је школа јесте срамота по просвету у Србији и грех према оној деци која се у њој трују. Та рабатна, мемљива, старинска зграда некада је била касапница, и после је претворена у основну женску школу. Лекари су је огласили за убиствену за деље здравље, а инжењери за склону паду, и основна школа се иселила. Али зграда није порушена, но су у њу доведена одраслија женска деца, у годинама када су им плућа најосетљивија и кад их туберкулоза и иначе десеткује.

Лети се у школи осећа тешка мемла. (Извесне просторије патосане су цигљом.) Зимом се греје сељачким плеханим пећима, прозори су расклиматани, ветар брише и рад је немогућ. Дворишта нема, но одмах испод прозора је нека рупа у којој буја коров, а испод школе протиче кужан поток у који се бацају болничке изметине.

Школски намештај је стари и неупотребљив. Све што је из гимназије избачено као неупотребљиво, овде је пренето: и клупе, и катедре, и учила. У том погледу, школа је испод критике.

Рад у њој није задовољавајући. Директор школе је гимназијски наставник, који је заузет својим часовима у гимназији, и који нема времена да посведневно буде на дужности, да надзирава све и руководи свиме. У школи се, због тога осећа оскудица управе и надзора. Са наставницима стоји траљаво. Наставничко особље се врло тешко попуњава; у њему је, у току године, било толико промена да правога рада није ни било. У IV разреду, на пример, у току првога тромесечја, готово сваки трећи дан није било часова. Сталних наставница или наставника који би радили само у овој школи има свега три, а то је мало за правилан рад у једној петоразредној школи.

Школа нема свога лекара, но ту дужност узгред и бесплатно врши варошки лекар.

Школска администрација је правилно вођена.

Укупно говорећи, крушевачка приватна женска гимназија не ваља. У овој згради она апсолутно не може и не сме остати. За директора

⁹ Подвучено црвеном оловком.

мора се поставити лице које ће по цео дан бити на послу, и то само на том послу; за наставнике ваља довести дипломисана лица, са свршеним факултетом, која ће радити само у овој школи. Било Држава, било Општина, било Округ и родитељи, треба да пађу начина да се овај завод материјално обезбеди и снабде свим оним без чега једна школа не може никако бити.

Ја мислим да има само један начин да се од ове запуштене и рђаве установе створи права и корисна школа, а то је да је Министарство просвете узме у своје руке.¹⁰

III ПРИВАТНА ГИМНАЗИЈА У КРАЉЕВУ

Иницијативном предузимљивих грађана овога напредног места, а по одобрењу Министарства Просвете, лањске године отворена је ова приватна гимназија, која сада броји 43 ђака (мушких 30, женских 13; I разред 31, II разред 12)

Организација школе врло добро је спроведена. У погледу реда, рада и резултата ова мала приватна школа може служити за пример многим државним школама. Све је изведено по пропису; радило се потпуно по програму, са знатним резултатима. Администрација је беспрекорна; уредност и чистоћа за сваку похвалу.

Заслуга за све то припада директору Г. Димитрију Јовановићу, који свој посао врши врло предано и савесно, у чему га помажу и остали наставници.

Исто тако је за похвалу ревност ђачких родитеља и грађана овога места. Сама општина дала је преко године 5.500 динара помоћи, а родитељи 5.813 школарине.

У опште, овај покушај приватне просветне иницијативе испао је врло повољно. Школа је постављена на солидну основицу а рад је у њој добро организован. Ја ову школу препоручујем пажњи Министарства, а држим да би требало и од стране Државе учинити јој помоћ,¹¹ које је у пуној мери достојна. Њој би се могло учинити оно што се већ учинило приватној гимназији у Крушевцу: послати овде на рад два државна наставника.¹²

Свршујући овај извештај част ми је захвалити Господину Министру Просвете на поверењу и уверити га о своме одличном поштовању.

Београд,
24 маја 1910

Јован Скерлић
ванредни професор Университета

2.

Извештај Бранислава Петронијевића¹³ из 1911. године односи се само на гимназију у Краљеву. Петронијевићев извештај садржи више поједи-

¹⁰ Подвучено црвеном оловком.

¹¹ Подвучено црвеном оловком.

¹² Подвучено црвеном оловком.

¹³ Бранислав Петронијевић (25. новембра 1875. Совљак код Уба — 4. марта 1954. Београд) је био један од најзначајнијих српских филозофа и палеонтолога. Гимназију је завршио у Ваљеву а Филозофски факултет у Лајпцигу где је и докторирао филозофију. Био је доцент Велике Школе, па професор Университета. Од 1920. године био је члан

ности о настави и наставницима, али има и критичких примедби у вези са наставом, гимназијском зградом и гимназијским одбором.

ИЗВЕШТАЈ ДР БРАНИСЛАВА ПЕТРОНИЈЕВИЋА ЗА 1910/1911.¹⁴

Извештај

О троразредној приватној гимназији у Краљеву
за 1910/11 шк. годину

Прегледао сам рад у овој школи од 26—28. Маја и част ми је о томе поднети Министарству Просвете¹⁵ следећи извештај.

I Наставници

1. Димитрије Јовановић,¹⁶ директор (присуствовао сам часу историје у III р.). Предавање идеално својом јасношћу, прецизношћу и живошћу. Sprema солидна. Успех повољан, програм завршен.

2. Стојан Марковић, стални наставник (присуствовао сам часу Математике у III и II и часу немачког језика у II р.). Предавање јасно и прецизно, спрема солидна. Из Математике успех повољан, из немачког језика приличан (на читање обрађена нарочита пажња, на граматику недовољна).

3. Милан Пунђић, хон. професор (присуствовао сам часу јестаственице у II, физике и немачког јез. у II раз.). Предавање јасно и очигледно, али без живости. Успех из јестаственице повољан, из физике приличан (на детаље није обрађена довољна пажња), из немачког језика слаб. Sprema из прва два предмета солидна из трећег у великој мери недовољна.

4. Саватије Божић, свештеник и хон. наставник (присуствовао сам часу хришћанске науке у I р.). Предавање недовољно јасно услед неспретног изражавања. Успех повољан, спрема солидна.

5. Др Љубиша Вујовић, лекар и хонорарни наставник (присуствовао сам часу латинског језика у III р.). Предавање јасно, спрема очигледна. Успех према краткоћи времена, за које је наставник предавао (три месеца), у главном повољан.

6. Стојан Миливојевић, учитељ и хон. наставник вештина. Прегледао сам цртање и крснопис у свима разредима. Успех приличан.

7. Драга Јевтовићева, стал. наставник. Прегледао сам женски рад у сва три разреда. Успех повољан.

8. Ралосав Делић, потпоручник и хон. наставник Гимнастике. Присуствовао сам гимнастичком вежбању свих разреда. Успех повољан.

Српске академије наука. Бавећи се проблемима метафизике и методологије науке, Петронијевић је изградио сопствена учења: емпириорационализам и геометрију реалног дискретног простора. Библиографија расправа и чланака Б. Петронијевића, на српском и немачком, изузетно је богата. Објавио је, у више издања, књиге: *Спиритизам*, *Principien der Metaphysic*, *Историја повије филозофије*, *Основи емпириске филозофије*, *Чланци и студије*, *Основи Теорије сазнања*, и многе друге.

¹⁴ Извештај се налази у Архиву Србије, Фонд Министарства просвете, LIV, 162/1911.

¹⁵ У то време дужност министра просвете вршио је заступник Јаша М. Продановић.

¹⁶ Сва подвлачења у извештају Б. Петронијевића су његова.

Осим часова овде поменутих, присуствовао сам и часу српског језика у II-ом разр. и констатовао сам недовољан успех, што се има, како изгледа, приписати с једне стране у току школске године отпуштеном наставнику г. Ст. Шарићу, а с друге стране и недовољној замени тих часова од стране г. директора.

Целокупан успех у овој школи може се рећи да је задовољавајући; неуспех, у колико га има, долази или од неспреме наставника (као што је случај са немачким језиком у III р.) или од оскудице у наставницима. С тога треба од гимназијског одбора тражити, да отклони те недостатке.

II Школа

Директор завода је један искусан старешина и човек од рада и труда. Али оскудица у наставницима чини, те је тешко одржавати довољну дисциплину међу ђацима.

Записник разредних већа није вођен како треба. Директорова администрација је међутим добра.

Школска зграда је сувише мала. Требало би имати већу зграду и одвојити женску децу од мушке.

Гимназијски одбор не води довољно рачуна о жељама наставника и потребама школе, и на то му треба обратити нарочиту пажњу.

С одличним поштовањем
Др Бранислав Петронијевић

3.

Као и извештај Јована Скерлића, и извештај Петра С. Павловића¹⁷ из 1912. године обухвата и државну и женску приватну крушевачку и краљевачку приватну гимназију. Према његовој белешци, више пажње посветио је краљевачкој гимназији.

ИЗВЕШТАЈ О КРУШЕВАЧКОЈ И КРАЉЕВАЧКОЈ ГИМНАЗИЈИ ИНСПЕКТОРА П. С. ПАВЛОВИЋА 1912. ГОДИНЕ¹⁸

Господину Министру Просвете и Црквених Послова¹⁹

Према Вашем наређењу ПБр. 8547 од 23 маја ове године извршио сам, у времену од 28 маја до 9 јуна, преглед рада и администрације у државној и приватној Крушевачкој и приватној Краљевској гимназији.

17 Петар С. Павловић (28. јуна 1864. Пожаревац — 5. августа 1938. Београд) је био палеонтолог, геолог и зоолог. Гимназију и Филозофски факултет Велике Школе завршио је у Београду. Наставио је студије геологије и палеонтологије у Загребу и Бечу (1893—1895). Био је предавач гимназије у Зајечару, а затим професор II београдске гимназије. Један је од оснивача Музеја српске земље (1901) и његов дугогодишњи управник. Објавио је велики број стручних радова из палеонтологије, геологије и зоологије.

18 Архив Србије, Министарство просвете, XX, 141/1912.

19 Тада је министар просвете био Љубомир Јовановић.

20 П. С. Павловић је подвукао само називе крушевачких гимназија. Остала подвлачења учињена су оловком највероватније у Министарству просвете.

У Крушевачкој државној гимназији²⁰ био сам у свима нижим разредима и одељењима и присуствовао нижим течајним испитима из српског и немачког језика у оба одељења IV. разреда. Пети и шести, разред, за време мога боравка у Крушевцу, били су на екскурзији по Јастрепцу и околини. Осим тога изводили су ученици нижих разреда, под управом стручног и врло вредног наставника Куглера разнолике гимнастичке вежбе. Прегледао сам све школске књиге (деловоднике, уписнице, бележнице, разреднице, инвентаре), кабинете и библиотеку. На основи свега овог могао сам утврдити, да су наставници довршили предмете, да је настава извођена правилно и добро и код ученика констатовао добар успех. Књиге су вођене добро и исправно. Ред и чистоћа у школи примерни су. Лекар је вршио савесно своју дужност. Зоолошки кабинет, са изузетком објеката за наставу анатомије, веома је сиромашан; па и оно неколико испуњених животиња што се у њему налазе, ваљало би уништити (спалити), јер су их мољцац и антренис толико искварили, да више нису за употребу. Потписани је обећао одвојити из музејске дублетенске збирке већину потребних предмета за наставу, ако би се Министарство или сама школа постарали за наменштај, флаше, кутије и прибор за конзервираније. Исто је тако врло непотпуна збирка за наставу минералологије и мора се што пре попунити објектима потребним за наставу.

За приватну женску гимназију у Крушевцу где, осим директора и женског особља, раде наставници мушке гимназије, у погледу успеха и рада наставничког и ученичког, не би имао ништа друго рећи што већ нисам поменуо код мушке гимназије. Осим неколико својих географских карата, школа се ова служи наставним средствима из мушке државне гимназије. Књиге су вођене уредно и по закону.

Ако би требало у опште нарочито истицати посебни рад и успех постигнут из појединих предмета у Крушевцу, по моме нахођењу, учинио бих то за српски језик (наставник Р. Јовановић) и Немачки језик (г. Колар) а од вештина за гимнастику, коју је веома вежбао и са пуно воље изводио млади стручњак Ј. Куглер. Сем тога дужност ми је и нарочито нагласити врло савестан, исправан и са пуно такта рад директора г. Т. Бошковића.

Највећу пажњу и сразмерно највише времена поклонио сам приватној гимназији у Краљеву. Овде сам присуствовао, као председник, свима течајним испитима осим писменог из српског језика (али сам све задатке прочитао и прегледао). Присуствовао сам у I разреду на часовима из немачког и српског језика, земљописа и краснописа; у II разреду на часовима из науке хришћанске, земљописа и ботанике и у III раз. из латинског и српског језика и математике. Прегледао сам женске радове и радове из цртања а 5-ог јуна изводили су сви ученици и ученице, под управом врло вредног и заузимљивог наставника г. Р. Делића коњич. поручника, разнолике гимнастич. вежбе. Како у овој школи раде три млађа наставника, у договору са директором, удесио сам да држе по једно предавање — сваки из своје групе и то из српског језика (наставник Д. Поповић) и латинског (наст. Л. Бркић) у III-ћем разреду и ботанике (Дамњановић) у II разреду.

Наставник српског језика не влада методиком свога предмета. Предавање је било монолошко, несистематисано и обимом за један час

врло велико, тако да није стигао да га правилно доврши и ако му је остављена у свему слобода избора теме и обраде. Љубав према наставничком послу и позиву, приметио сам, веома је велика. — Остали наставници радили су добро. На течајни испит дошло је 13 кандидата и сви су га положили.

Садашњи наставник гимнастике, који ову вештину негује са пуно воље, умешности и знања, од почетка нове школске године прелази у Београд (на Виши Курс). Ваљало би да се Министарство Просвете постара још из раније да добије добру замену, коју би опет — преко Министарства војног — требало тражити међу млађим официрима коњичког пука, који у Краљеву борави.

Научних збирака Краљевска приватна гимназија може се рећи никако и нема, јер оно неколико хемиских и физичких препарата и апарата наслеђених од грађанске школе — прави су „шпилераји”. Школа се сада служи природњачким збиркама и картама Сточарске школе у Краљеву, чији је стан преко пута гимназије. Чим се пак ова школа буде иселила на своје имање — које је далеко од вароши — ова позајмица биће немогућна, те се ваља постарати за све кабинете и књижницу, која је такође врло бедна. Од гимнастичких справа има неколико справа у двористишту (вратило и разбој) — буздоване, шипке и др. зајми од гимнастичког друштва у Краљеву.

Све школске књиге вођене су уредно.

Захваљујући господ. министру на указаном ми одликовању остајем са дубоким поштовањем.

Понизан
проф. П. С. Павловић
прив. Управ. Муз. Срп. Земље

приредио мр ЉУБОДРАГ П. РИСТИЋ